

Recenzje – Polemiki

WŁODZIMIERZ REMBISZ

Krzysztof Firlej:
PRZEMYSŁ SPOŻYWCZY W POLSCE.
NOWA ŚCIEŻKA ROZWOJU

Wydawnictwo Naukowe PWN

Warszawa 2017, 382 s.

ISBN 978-83-01-19647-9

Na rynku wydawniczym pojawia się wiele książek w zakresie szeroko rozumianej ekonomii sektora rolno-żywnościowego. Wszystkie, w różnych proporcjach, coś wnoszą do budowanej wiedzy zarówno w sensie teoretyczno-poznawczym czy ilustracyjno-empirycznym. Jedne wnoszą więcej, inne mniej, jedne niejako przemykają, inne są zaważane. Do prac, które warto odnotować należy recenzowana monografia. Stanowi dobrze zorganizowaną klasyczną monografię, w której ujęto źródła i mechanizmy rozwoju przemysłu spożywczego, odnoszone do przypadku jego rozwoju w Polsce. To sugerowałoby podejście dedukcyjne, choć w pracy również stosowane jest podejście odwrotne. W tym drugim podejściu bardziej indukcyjnym, wyprowadzane są uogólnienia z analizy empirycznej, bardzo syntetycznej i przez to komunikatywnej. Ilustracje empiryczne, poprawne metodycznie (metody nie są większe niż problem), są w odpowiedniej relacji do omawianych prawidłowości ścieżki czy mechanizmu rozwoju przemysłu spożywczego. Podstawą ilustracji empirycznych są wyniki badania własnego i w każdym rozdziale służy to do pewnej ilustracji czy weryfikacji omawianych kwestii.

Omawiany przemysł spożywczy, w rozumieniu recenzenta, jest składową czy gałęzią szeroko rozumianego sektora rolno-żywnościowego i w istocie tak w pracy jest. Ponadto, ujęcie przyjęte w pracy klasyfikowałoby ją w mezoekonomii. Przyjmuje się, że to określenie odnosi się do analizy mechanizmów zachowań nie pojedynczych

podmiotów mikroekonomicznych, tu przetwórców, czyli przedsiębiorstw przemysłu spożywczego, a do przemysłu spożywczego jako gałęzi, jako całości. Jest to zgodne z tradycją podziału na ekonomikę gospodarstwa rolnego i ekonomikę rolnictwa jako składowe ekonomii rolnej oraz przemysłu spożywczego jako dodatkowej składowej sektora rolno-żywnościowego czy gospodarki żywnościowej.

Każdą książkę naukową pojawiającą się na rynku wydawniczym powinno się oceniać, zadając pytania: co ona nowego wnosi do obecnego stanu wiedzy; jakie luki poznawcze wypełnia; czy przedstawia nowe podejście i ujęcie; czy prowadzi do pewnej może nowej syntezy? Są to jedynie przykładowe, jednak dość przekrojowe pytania i odpowiedź na nie pozwala na ocenę każdej książki naukowej, także tej. Oczywiście dotyczy to danej dyscypliny i danego zakresu, tu jak wspomniano, ekonomii sektora rolno-żywnościowego. W recenzowanej książce w większym lub mniejszym zakresie znajdziemy pozytywne odpowiedzi na te pytania. Jest ona jednak obszernym wielowątkowym studium, z wywodem mocno dokumentowanym literaturowo oraz weryfikowanym czy ilustrowanym empirycznie. To wymaga pewnego wysiłku w jej studiowaniu i szukaniu odpowiedzi na te pytania. Wywód jest zorganizowany w sześć obszernych rozdziałów, ułożonych w pewnej logice rozumowania wokół ścieżki rozwoju we współczesnych i dających się przewidzieć krajowych oraz światowych uwarunkowaniach gospodarczych i innych, np. przestrzennych (co też chyba jest uwarunkowaniem gospodarczym). Każdy z tych rozdziałów jednocześnie mógłby być osobnym studium. Ujęcia są dość drobiazgowo i całość robi wrażenie nadmiernie „przeładowanej” w sensie uwzględniania bardzo wielu uwarunkowań, prawidłowości i mechanizmów, niekiedy bez korzystania z metody redukcjonizmu. Odnosi się to też do nadmiernego i szerokiego dokumentowania literaturowego, nie zawsze źródeł pierwszorzędnych bądź zawierających treści oczywiste. Wynika to z przyjętego ujęcia opisowego i po części holistycznego, co można też określić metodą, dominującą w rozumowaniu w recenzowanej książce. Nie oznacza to, że autorowi obce jest ujęcie ilościowe czy formalno-matematyczne. Dowód, to bardzo dobre wykorzystanie właściwie wyestymowanej funkcji typu Cobba–Douglasa do precyzyjnej analizy czynników rozwoju polskiego przemysłu spożywczego w okresie 1995–2015, co znajdujemy w rozdziale czwartym. W tym zresztą rozdziale, w przeciwieństwie do pozostałych, analiza jest odniesiona do przedsiębiorstw przemysłu spożywczego. W rozdziale tym analiza też jest prowadzona w konwencji ekonomii neoklasycznej bliskiej recenzentowi.

Jak wspomniano, każdy z dość obszernych rozdziałów, pomimo podporządkowania logice całości, jest w zasadzie skończoną monografią. Logikę rozumowania w całej książce i poszczególnych rozdziałach określa bardzo dobrze ujęte wprowadzenie. Przekrój analizy odnosi się do struktury organizacyjno-własnościowej oraz funkcjonalno-przestrzennej, jeśli idzie o uwarunkowania wewnętrzne rozwoju przemysłu spożywczego. Natomiast gdy idzie o uwarunkowania zewnętrzne, to punktem odniesienia w analizie są: rynkowa integracja europejska i otoczenie konkurencyjne; specjalizacja branżowa; nowe możliwości surowcowe i zbytu czy pozyskiwania kapitału. Taki układ uwarunkowań słusznie może być osią rozumowania w określaniu nowej ścieżki rozwoju przemysłu spożywczego w Polsce. Mniej istotne i zanadto oczywiste jest opisywanie funkcji przemysłu spożywczego w gospodarce rynkowej czy jego funkcji społecznych. Interesująca jest funkcja przestrzenna, ale czy jest na tyle inna wobec innych branż,

by stanowić o specyfice sektora rolno-spożywczego, zwłaszcza że, jak się wydaje, autor za dużo tu ujmuje, np. kwestie wpływu na krajobraz rolniczy. Ilustracja ilościowa bardzo syntetyczna dobrze wprowadza w analizowany problem.

W odniesieniu do bazy ekonomicznej przemysłu spożywczego, w przedakcesyjnym okresie transformacji, eksponowana jest sytuacja rolnictwa jako podstawowego zaplecza surowcowego, z dominacją prywatnej własności, relatywnie niskimi kosztami produkcji i wysokimi cechami jakościowymi (np. wynikającymi z niższej chemizacji) tego surowca. W tym kontekście, ujmowanym jako zaleta, np. w przemyśle spożywczym zaniedbana została jednak kwestia rozwoju systemu kontraktowego, jakości i terminowości dostaw, co jak można sądzić kuleje do dziś. Głównym bowiem celem w przemyśle spożywczym było, jak wskazuje autor, wypełnienie luki technologicznej, nowoczesność i poprawa konkurencyjności. Jest to chyba trafna diagnoza, a czy mogło być inaczej? Znajdujemy tu także syntetyczne ilustracje empiryczne odnośnie wielkości wynikowych z zastosowaniem wygładzeń funkcji liniowych oraz ciekawe odniesienia do zmian strukturalnych w przemyśle spożywczym *ex post*, co traktowane jest jako uwarunkowanie przysłych zmian.

Zasadnicza kwestia odnośnie uwarunkowań funkcjonowania i rozwoju tego przemysłu w Polsce podejmowana jest od rozdziału drugiego. Ma on charakter autorskiego studium diagnostycznego z identyfikacją nie zawsze oczywistych uwarunkowań tego rozwoju i sam w sobie mógłby być osobną monografią. Ukazane jest miejsce polskiego przemysłu spożywczego w przemyśle spożywczym UE oraz przemysłu spożywczego w przemyśle ogółem w UE. Pokazano wzrastający udział przemysłu spożywczego w wartości dodanej i w zatrudnieniu, co może wydawać się zaskakujące. Połączono sytuację gospodarczą w rolnictwie z funkcjonowaniem przemysłu spożywczego, bez uciekania się do wątpliwych kwestii przejmowania nadwyżki. Szkoda, że badanie własne opinii przetwórców odnośnie uwarunkowań nie zostało wyeksponowane. Odnosi się to zwłaszcza do kwestii braku zainteresowania kontraktami, co byłoby spójne z założeniami wstępnymi, i jest istotne dla dzisiejszych problemów funkcjonowania rynku surowców rolnych. Wpływ handlu zagranicznego na rozwój przemysłu spożywczego został przedstawiony w wysokim standardzie naukowym, z wykorzystaniem odpowiednich wskaźników (np. przewag komparatywnych). Oczywiście, pokazane są tu wykorzystane korzyści z członkostwa we wspólnym rynku dla sukcesu eksportowego tego przemysłu. Szeroko referowani są inni autorzy. Podobnie rzecz się ma z wpływem bezpośrednich inwestycji zagranicznych (także funduszy unijnych) na rozwój przemysłu spożywczego, chociaż można by bardziej wyeksponować niewątpliwie dodatnie znaczenie tego uwarunkowania, niemniej syntetycznie jest to ujęte na rysunku 3.15. Trochę zbyt zdawkowo autor odniósł się do technik i technologii produkcji, chociaż temat ten pojawia się pośrednio w innych rozdziałach, a przecież decydują one o konkurencyjności i o nowoczesnej ofercie tego przemysłu.

Klasykzną analizę czynników i uwarunkowań produkcji przemysłu spożywczego znajdzie czytelnik w rozdziale czwartym. Jednym z tych uwarunkowań jest internacjonalizacja przedsiębiorstw tego przemysłu. W określaniu tego pojęcia wykorzystane jest wiele poglądów z literatury, w istocie takich samych i dość miękkich, jest więc pewien niedosyt co do ich krytycznej weryfikacji, jak i próby empirycznej ilustracji. Prawdopodobnie, aczkolwiek bez właściwego wydzielenia w tekście, są określone empiryczno-

-ilustracyjnie inne ważne, nieczęsto podejmowane, uwarunkowania rozwoju przemysłu spożywczego, jak usługi publiczne, działania władz publicznych, klimatu lokalnego dla działalności gospodarczej. To samo, w sensie niewyodrębnienia i nadania większej rangi, odnosi się do empirycznych ujęć oddziaływania czynników i uwarunkowań wspierających bądź ograniczających rozwój przemysłu spożywczego, zebranych z własnych badań ankietowych. Przy tym, recenzent oczywiście rozumie, iż każdy prawie rozdział w jakieś mierze kończony jest omówionymi wynikami z własnych badań ankietowych w kontekście podnoszonej kwestii w rozdziale. Niemniej wyniki te winny być bardziej wyeksponowane w tekście. Syntetycznie i komunikatywnie są ujęte kwestie zasobów przemysłu w sensie kapitału produkcyjnego (tu też pokazano wyniki badań własnych, ale bez nadania im właściwej rangi) oraz, co jest nowym podejściem, w sensie surowców. Dobrze jest to zwieńczone wspomnianym już wyżej, właściwym wykorzystaniem koncepcji funkcji produkcji do wykonanej analizy.

Kwestia konkurencyjności przewija się w całej książce, co jest zrozumiałe, bowiem jest to niejako znak rozpoznawczy przemysłu spożywczego, natomiast osobno została podjęta w rozdziale piątym. Rozdział ten ujęto jednak nieco inaczej niż poprzednie. Wyodrębnione są dyskusyjnie, nie zawsze oczywiste, problemy. Często są to kwestie mało czy w istocie niemierzalne. Niemniej autor na koniec każdej podejmowanej kwestii odnosi ją (i odwrotnie) do wyników badań własnych. Są to relatywnie nowe kwestie np. relokacja i rekonwersja oraz przede wszystkim takie zagadnienia, jak inteligentne specjalizacje. To jakieś „modowe” zjawisko, w książce zostało ujęte definicyjno-pojęciowo oraz klasyfikacyjnie w tabeli 5.1. Pojęcie nie jest mocno przekonujące, pomimo że udokumentowane literaturowo. Podobnie można się odnieść do kwestii innowacyjności jako czynnika rozwoju. To też ‘modowy’ temat, autor jednak ujął je dość zgrabnie, referując do wyników własnych badań, czyli osądów przedsiębiorstw odnośnie tego czynnika rozwoju. W istocie i tak sprowadza się to do inwestycji, podmiotów współpracujących w inwestycjach i przyczyn ewentualnego ich niewdrażania, co ujęto syntetycznie w tabelach 5.7-5.8.

Zasadnicze znaczenie, niejako syntetyzujące rozważania wokół ścieżki rozwoju jako ich osi, mają odniesienia autora co do kierunków rozwoju przemysłu spożywczego w Polsce w latach 2014-2020. Wydaje się, iż na podstawie tak gruntownego rozpoznania stanu i mechanizmów (czynników i uwarunkowań rozwoju) ta perspektywa powinna być dłuższa. Niemniej czytelnik znajdzie tu nowe autorskie kwestie, pomimo że autor nadmiernie powołuje literaturę do omawianych zagadnień, nawet gdy niewiele to wnosi. Ponadto powoduje to, że granice np. między pozycjonowaniem a konkurencyjnością przemysłu na rynkach zagranicznych nie zawsze są ostre. Szkoda, bo ujęcia autorskie i z pozycji naukowca akademickiego są ciekawsze i oryginalne. Zgoda, co do założenia, że będzie pogłębiała się podstawa konkurencyjności produktów spożywczych coraz bardziej oparta nie tyle na relatywnie niskich cenach surowców i przerobu, a na budowanej marce jakościowej. Podobnie, to przetworzone produkty spożywcze, a nie surowce mogą być podstawą strategii na najbliższą przyszłość. Co do ujęcia innowacji w tej perspektywie, to autor przyjął ciekawą metodę odwoływania się do przypadków, głównie odnośnie modeli biznesowych. Zdaniem recenzenta to ze wszech miar słuszne podejście wobec tak rozmytego pojęcia, jakim są innowacje i jego identyfikacji w literaturze. Wysokie uznanie znajdować powinny uwagi autora odnośnie zarządzania

strategicznego w przemyśle spożywczym. Skonsumowane są bowiem wnioski z książki odniesione do zakreślonej perspektywy oraz wykorzystana jest wiedza akademicka autora. Trochę nadto w tej części rozważań (koniec rozdziału szóstego) o perspektywie, autor eksponuje zagadnienie upadłości czy zagrożeń niewypłacalności. To trochę inne kwestie na tle rozumowania w poprzednich rozdziałach.

W świetle postawionych pytań recenzowaną książkę można ocenić zdecydowanie pozytywnie. Jest zaawansowaną całościową oceną stanu oraz przede wszystkim próbą określenia mechanizmu ścieżki rozwoju przemysłu spożywczego w Polsce. Identyfikowane są zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania i czynniki rozwoju. Przede wszystkim określany jest ich wpływ na ten rozwój. Interesujące jest to, że książka jest pisana z perspektywy naukowca uniwersyteckiego z pewną ogólnością, pomimo wchodzenia w problemy właściwe ekonomice branżowej i przez to niejako mające wymiar szczegółowy i praktyczny. W tym sensie, jest to nowe ujęcie oraz niejako nowa synteza i podstawa odniesień do innych publikacji z tego zakresu.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 30.09.2020.

